ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 119, Ağustos 2021, s. 365-373

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.51801>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
16.06.2021

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
29.08.2021

Sibel AY

Sanat Tasarım

sibel.ay.5834@gmail.com

İHAP HULİSİ GÖREY’İN ‘VATANDAŞ’ AFİŞİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNE BAKMAK¹

Öz

Batı’da teknolojik gelişmeler, kentleşme, yeni tüketim alışkanlıkları, sınıfsal farklılıklar ve kapitalist toplum düzenine geçilmesiyle modernlik tezahür etmiştir. Modern devletler tüm bu gelişmelerin yanısıra matbaanın da icadıyla birlikte bilgiyi geleneksel toplumlar üzerinde güç olarak kullanmıştır. Çalışmada Batı modernliği sürecinde Batı’da Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi ekonomik, bilimsel, kültürel ve sanatsal devrimlerin doğuşuna değinilmiştir. Ayrıca Sanayi Devrimi’yle birlikte burjuva sınıfının doğuşuna ve Batı’nın modern toplum düzenine geçiş evrelerine yer verilmiştir. Batı’nın modernliği oluşturduğu süreçte kültürel ve sanatsal faaliyetlerin de moderniteyle paralel şekilde ilerlediği vurgulanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi ‘modernlik’ ve ‘modernleşme’ kavramlarının ayrımlarının belirginleşmesi üzerine kurgulanmıştır. Modern Batı ile modernliği kendi kültürel kimliği üzerine inşa edemeyen yeni bir devlet olan Türkiye karşılaştırılmıştır. Türkiye’nin bir modernleşme toplumu olduğu ve Türkiye’de modern toplum inşası için sanayi devrimi, kapitalist üretim ve tüketim alışkanlıkları, burjuva sınıfı gibi ön koşulların devlet teşvikiyle oluşturulmaya çalışıldığına dikkat çekilmiştir. Bu önkoşulların devlet eliyle oluşturulması sonucunda bazı aksaklıkların oluşabileceği tartışılmıştır. Çalışmanın temel hedefi bir modernleşme ülkesi olan Türkiye’nin modernleşme politikaları ile kültür/sanat arasındaki ilişkiyi irdelemektir. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet Türkiye’sinin

¹ Bu makale “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Modernleşmesinin Grafik Tasarım Ürünlerine Yansıması” adıyla yayınlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

birçok değeri, kültürü, sanatı ve tasarımları kendi görüşleri doğrultusunda şekillendirmek istediği anlaşılmaktadır. Çalışmada Batı modernliği üzerine yazılmış savlar/eleştiriler, kitaplar ve makaleler literatür taramasıyla taranmış ve notlar çıkartılmıştır. Bu notlar Türkiye Modernleşmesi üzerine yazılmış kitaplar ve tezlerle karşılaştırılmış elde edilen bulgular doküman analizi yöntemi kullanılarak İhap Hulusi Görey' in 'Vatandaş' afişi aracılığıyla yorumlanmıştır. Görey' in 'Vatandaş' afişi Cumhuriyetin modernleşme projesinin altında yatan bazı tartışmalı politikaları açık ve net biçimde ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Modernite, Modernleşme, İhap Hulusi Görey, 'Vatandaş' Afişi, Grafik Tasarım

LOOKING AT THE MODERNIZATION OF TURKEY THROUGH İHAP HULİSİ GÖREY'S 'CITIZEN' POSTER

Abstract

Modernity has emerged in the West with technological developments, urbanization, new consumption habits, class differences and the transition to a capitalist social order. In addition to all these developments, modern states have used information as a power over tradition societies with the invention of the printing press. In the study, the emergence of economic, scientific, cultural and artistic revolutions such as the Renaissance, Reform and Enlightenment in the west in the process of Western modernity is mentioned. In addition, the birth of the bourgeois class with the Industrial Revolution and the transition phases of the West to the modern social order are included. It has been emphasized that in the process where the West created modernity, cultural and artistic activities also progressed in parallel with modernity. The conceptual framework of the study is based on the clarification of the distinctions between the concepts of 'modernity' and 'modernization'. The modern West and Turkey, a new state that could not build modernity on its own cultural identity, were compared. It has been pointed out that Turkey is a modernization society and that the preconditions such as the industrial revolution, capitalist production and consumption habits, and the bourgeois class are tried to be created by state incentives for the construction of a modern society. It has been argued that as a result of the creation of these prerequisites by the state, some disruptions may occur. The main objective of the study is to examine the relationship between the modernization policies of Turkey and culture/art. In this context, it is understood that Early Republican Turkey wanted to shape many values, cultures, arts and designs in line with its own views. In the study, the arguments/ criticisms, books and articles written on Western modernity were scanned through literature review and information slips were extracted. These information sheets were compared with the books and theses on Turkish Modernization, and the findings were interpreted using the document analysis method through İhap Hulusi Görey' s 'Citizen' poster. It has been concluded that Görey' s 'Citizen' poster clearly and clearly expresses some of the controversial policies underlying the modernization project of the Republic.

Keywords: Modernization, Modernity, İhap Hulusi Görey, 'Citizen' Banner, Graphic Design

Giriş

Modernlik bilimsel bilgiyi, ilerleyen teknolojiyi, sosyal sınıfları, sanayileşmeyi, kentleşmeyi, yeni tüketim alışkanlıklarını, boş vakti, ekonomik refahı, yeni ideolojileri, bireysellik, özgürlük, eşitlik gibi kavramları kapsar. “Modern kelimesi Latince “Modernus” biçimiyle ilk defa 5. yüzyılda, resmen Hristiyan olan dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmaktaydı. İçerikleri sürekli değişse de, ‘Modern’ terimi hep, kendini eski’ den yeni’ ye bir geçişin sonucu olarak görmek için, Antik Çağ’ la kendisi arasında bir ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir.” (Dellaloğlu, 2012) Modernite terimi ilk kez feodalizm sonrası Avrupa’ da ortaya çıktı ve bütün dünyaya, beraberinde getirdiği yeniliklerle birlikte yayıldı. “Modernlik, on yedinci yüzyılda Avrupa’ da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.” (Giddens, 1994) Berman moderniteyi üç evreye ayırmaktadır: Birinci evre; 16. yüzyıl başlarından 18. yüzyılın başlarına kadar olan süreçtir. Bu dönem insanların modern hayatı yeni algılamaya başladığı ancak henüz adlandıramadığı bir dönemdir. İkinci evre ise; 1790’ larda Fransız Devrimi ve onun etkisiyle meydana gelen toplumsal değişimlerin olduğu süreçtir. Bu süreç 19. yüzyıla kadar devam eder. Modernitenin üçüncü evresi ise; 20. yüzyılda Modernitenin tüm dünyaya yayıldığı evredir ve bu yayılma ile birlikte sanat ve düşünce alanında büyük başarılar sağlandı. (Berman, 2013). Modernite tüm dünyada etkisini göstermiştir. Bu etkiye şahitlik eden araçlardan biri de kuşkusuz grafik tasarımı ve onun bir parçası olan afişlerdir. Afişler hem biçimsel hem de içeriksel olarak bir ülkenin o dönemi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler bazı toplumlarda eleştirel gerçekliğin bir yansıması olurken bazı ülkelerde ise toplumun şekillendirilmesi açısından önemli ipuçları da taşımaktadır. Türkiye’nin sosyolojik ve kültürel geçmişinde Batı’nın ürettiği gibi avangard hareketler olmadığı için ülkemizdeki sanatsal pratiklerde de bu yoksunluğun emareleri görülmektedir. Erken Cumhuriyet dönemine ait ‘Vatandaş’ adlı afiş bize o dönem Türkiye’sinin modernleşme politikaları hakkında oldukça fazla bilgi vermektedir. İhap Hulusi Görey devletin modernleşme politikalarında çalışmalarıyla oldukça etkin rol oynamıştır. Görey’in çalışmaları geleneksel yaşamdan modern yaşam tarzına geçişte devletin belirlemiş olduğu modern kimliğin halka duyurulması, tanıtılması ve betimlenmesi açısından oldukça önemlidir. Cumhuriyet’ in ilanı ile birlikte bu dönüşüme şahitlik eden ‘Vatandaş’ adlı afiş, hem biçimsel hem de içeriksel olarak analizi yapılması gereken önemli bir çalışma olarak göze çarpmaktadır.

Modernlik ve Modernleşme

Modernite’ nin temelleri Aydınlanma Çağı’ na dayanmaktadır. Bu Çağ’ da “18. yüzyılda, gerçekleşmesi ve sonuçları itibarıyla hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa’ nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi’ ile başlatılıp, Fransız Devrimi’ yle bitirilen felsefi bir harekettir.” (Çiğdem, 2001). Akıl Çağı olarak da adlandırılan bu Çağ aklın ve bilimin diğer bütün gerçeklerden ayrıldığı Çağ’ dır. Aydınlanma ile birlikte Avrupa’ nın sosyal, kültürel ve entelektüel yapısında köklü değişimler meydana geldi. 18. yüzyılda yaşanan Fransız Devrimi sadece Avrupa’ da değil bütün dünyada etkisini gösterdi. Toplumsal dönüşüm ve modernleşme adına yapılan bu devrim dışarıdan herhangi bir yönlendirme olmaksızın toplumun iç dinamikleriyle meydana geldi. Halk tarafından gerçekleştirilen devrimle birlikte özgürlük, adalet, eşitlik, insan hakları, demokrasi, ulusçuluk, ulusal egemenlik ilkeleri yayılmaya başladı. Devrim sonucu burjuvazi sınıfı daha da güçlendi. Bu güçlenmenin yanısıra sanayileşme ile birlikte insan emeğine dayalı sömürü düzeni şiddetini daha da artırmaktaydı. İşçi kesimine gereken adalet ve eşitliğin verilmemesi ve yönetimin burjuvaziye ayrıcalık

tanınması, işçilerin ve çocukların ağır koşullar altında çalışması gibi nedenlerle, 1848 yılında tekrar bir devrim gerçekleşti. Ve bu devrimle birlikte krallık dönemi sona erdirilerek Cumhuriyet ilan edildi. Toplumsal dönüşümde önemli role sahip olan bu devrimle birlikte çalışma saatleri kısaltıldı, işçilere oy hakkı verildi ve sendikalar işçilerin haklarını korumak için yasallaştı. Fransa'da halk tarafından, insan hak, özgürlük ve eşitlik adına yapılan önemli devrimler kısa sürede bütün Avrupa' yı etkisi altına aldı. Tüm bu mücadelenin sonunda Batı, geleneksellikten modernliğe dört yüzyıllık bir süreçte geçti. Türkiye modernleşmesinde ise bu geçiş Osmanlı' nın son dönemi ve Cumhuriyet sürecini içine alan kısa ve hızlı bir süreçtir. “ Batı Avrupa' nın ‘içeriden’ modernleşmesine karşılık, Batılı olmayan toplumlarda modernleşme ‘dışarıdan’ gelen etkiler tarafından güdülenmiş bir süreç niteliğindedir.” (Köker, 2000). Bunun yanı sıra Batı' nın modernlik serüveninde, özel mülkiyetle zenginleşen burjuvanın varlığı ve ekonomiye yön veren sanayileşmenin hızla gelişmesi, modern bir toplumun altyapısını oluşturdu. “Kapitalist sistemden beslenen burjuvazinin en önemli özelliği ‘köklü’ olmasıdır. Belli bir tarihsel sürecin tezahürü olarak oluşan burjuvazinin temelleri devlete ya da bürokrasiye değil halka dayanmaktadır. Maddi olarak güçlü olan bu sınıf ilerici ve ihtilalcidir. Toplumun geri müesseseleriyle çarpışmış, eski düzeni yıkmış ve toplumu ileri bir aşamaya ulaştırmıştır.” (Cem, 2008).

Maddi açıdan güçlü olan burjuva sınıfı Batı' nın Feodal yönetim biçimini yıkacak ve muhalif duruşunu ortaya koyacaktır ancak Türkiye modernleşmesinde devlet eliyle oluşturulan burjuva sınıfı kendini var eden devlete karşı duruş sergileyemeyecektir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde halk tarafından Batılılaşma, lüks yaşam anlamına gelmekteydi. Yine Batılılaşmanın yanlış anlaşılması adına İlber Ortaylı' nın şu sözleri dikkat çekmektedir “ ...Batı tarzı hayatı refahla, doğulu kültür ve günlük hayatı ise sefaletle aynileştirip mukayese etmek moda olmuştur. Genelde iki cemiyetin hayatını ve kültürünü yakından tanımayan Osmanlılar, sefaletten nefret ettikleri ölçüde Batıcı olmuşlardır.” (Ortaylı, 2008) Erken Cumhuriyet modernleşmesine gelindiğinde ise ülke sosyoekonomik alanda kötü koşullar altındadır. Osmanlı'nın son döneminde edinilen borçların devralınması, sanayi ve üretimin büyük bir kısmının yabancı işletmelerin elinde olması modernleşmenin zaruri bir ihtiyaçtan doğduğunu göstermektedir. Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde Mustafa Kemal Atatürk' ün Sovyet elçisi Arolav' a söylediği şu sözler, o dönem Türkiye' sinin sosyoekonomik ve kültürel anlamda bu dönüşüme ne kadar hazır olunmadığını gösterir niteliktedir: “ Türkiye' de sınıflar yok... Türkiye' de işçi sınıfı yok. Bizim burjuvazimizi ise burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok.” (Aralov, 1985)

Türk Modernleşmesi ile Batı Modernliği Besim Dellaloğlu' nun birçok kaynakta da vurguladığı üzere farklılık göstermektedir. Modernleşme dışsal kaynaklara bağılıken, modernlik kendi kendini inşa eden bir yenilenmeyi temsil etmektedir. Batı toplumu antik köleci toplumdan feodaliteye oradan burjuvaziye doğru toplumsal bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm, içerisinde Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinde, kendiliğinden tezahür ederken Türkiye Modernleşme sürecinde Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde devlet eliyle gerçekleşmiştir. Batı kendi modernliğini geçmişini reddetme ve kabullenme üzerine kurmuştur. “ Batı, Erken Hristiyanlık döneminde pagan antik geçmişiyle bağını koparmak istemişti. Rönesans'la birlikte antik döneme sahip çıktı. Aydınlanmayla bu sefer Orta Çağ' ı reddetti. Postmodernle ise onu da kabullendi.” (Dellaloğlu, 2012) Batı için modernlik Ahmet Hamdi Tanpınar' ın deyişi ve Besim Dellaloğlu'nun da yorumladığı gibi “devam

ederken değişen, değişirken devam eden” dir. “ Batı’ nın modernliği hatırlamak, bizimki ise unutmak üzerinedir.” (Dellaloğlu, 2012)

Aydınlanma Çağı’ yla birlikte bilginin başkası üzerinde kurulan etkili bir güç olmasıyla bilgiyi elinde bulunduran kesimin halkın geri kalan kısmı üzerinde üstünlük kurduğu görülmektedir. “Ekonomik üretkenliğin artışı bir yandan adil bir dünya için gereken koşulları yaratırken öte yandan teknik aygıt ve bunu elinde tutan sosyal gruplara halkın geri kalan kısmı üzerinde hadsiz, hesapsız bir üstünlük kurmalarını sağlıyor.” (Adorno ve Horkheimer, 1995, s:15). Batı’ da modernlik, içinde bir dikte etme, yönlendirme barındırırken, modernleşmeci toplumlarda bunun şiddeti daha da sert ve etkili şekilde görülmektedir. “..tıpkı aydınlanmayla ortaya çıkan diğer pek çok şey gibi, Avrupa’ lı güzel sanat düşüncesinin de evrensel olduğuna inanılıyordu; Avrupalı ve Amerikalı ordular, misyonerler, girişimciler ve entelektüeller, en başından beri bunu evrenselleştirmek için ellerinden geleni yapmışlardır.” (Shiner,2004). Nitekim bu edilgenlik, Osmanlı modernleşme sürecinde de ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de devam etmekteydi. “Azınlık tarafından yapılan her şey bireyin çoğunluk tarafından ezilmesi şeklinde gerçekleşir. Toplumun baskı altında tutuluşu aynı zamanda bir kolektif tarafından uygulanan baskının özelliklerini taşır.” (Adorno, Horkheimer, 1995, s:39) Türkiye modernleşme sürecinde şekillenen bu evrim biçimsel ve içerik olarak kendini çok net göstermektedir. “ Servet-i Fünun’da kadın ve erkek karakterler için bir tek statü sembolü (erkek için Fransızca bilmek; kadınlar için de piyano çalmak) söz konusuyken, modern Türkiye Cumhuriyeti’ nde statü sembollerin sayısı, sınırsızca artmıştır” (Yavuz, 2009).

Türk Modernleşmesinde Grafik Tasarımlarının Önemi

Türkiye modernleşmesinde Batı’daki gibi toplumun talep ve istekleri doğrultusunda değil devlet eliyle desteklenerek şekillendirilmiştir. Bu durumun temelleri matbaanın ülkemize geç gelmesiyle birlikte açıkça görülmektedir. Çünkü buluşlar bir toplumun ilerlemesinde önemli yapıtaşlarıdır. “ Kaba bir buluş olan matbaa makinası, akla daha yakın bir buluş olan top; daha önceleri de bir dereceye kadar bilinen pusula: bu üç buluş hangi durumda değişiklik yaratmamıştır ki; biri bilimde, diğeri savaşta, üçüncü de maliye, ticaret ve denizcilikte.” (Horkheimer ve Adorno,1995) . Yaklaşık üç yüz yıllık bir gecikmeyle Osmanlı topraklarına gelen matbaa toplumsal bir talepten değil tamamen Lale Devri Batılılaşma hareketlerinin devlet tarafından önyak olması sonucu getirilmiştir.

Türkiye’de toplumsal dönüşümün net olarak görüldüğü iki önemli kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki değişimin çok net görülebildiği Tanzimat’tır. Sonrasında Cumhuriyet Dönemi ve 80’lere kadar uzanan bu modernleşme süreci kendini her alanda göstermiştir. 80’ler sonrası ise geçmişin yeniden ele alındığı, geleneğe yeniden dönülerek şimdinin değerlerinin yeniden gözden geçirildiği dönemdir. Günümüzde ise globalleşmeyle birlikte grafik tasarım ürünlerinin dışında başka medyumlar işin içine dahil olmuştur. Grafik tasarımlarının toplumun yönlendirilmesinde en etkili olarak kullanıldığı dönem erken Cumhuriyet dönemidir. Çünkü grafik tasarım ürünlerinin en önemli özelliği bir fikri ya da verilmek istenen mesajı her sınıftan insanın anlayabileceği görselle anlatılabilir olmasıdır. Grafik ürünlerinde verilmek istenen mesaj izleyen ve izleyen arasında herhangi bir başka medyum olmadan en anlaşılır haliyle, direk aktarılabilir.

Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet sürecinde bu yenilenme hareketinin toplumsal bir proje olarak algılanması ve toplumun dönüşümünde toplum hafızasının sıfırlanması için grafik tasarımlarından (afiş, ambalaj, kitap kapağı, karikatür vs) oldukça faydalanılmıştır. Türkiye

Modernleşmesinde toplumu şekillendirmek adına görsel bir dil olarak afişlerin kullanılması tesadüf değildir. Marshall McLuhan' a birçok kaynakta atfedilen “Araçlarımızı şekillendiririz, daha sonra da araçlarımız da bizi şekillendirir.” Cümlesi afişler için de önemli bir referans olarak gösterilebilir. Dünyada da grafik tasarımlarının toplum üzerinde etkisi oldukça büyüktür. Örneğin kitleleri savaşa hazırlamak, toplumsal duyurular ve propaganda yapmak amacıyla çok sayıda afişler kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında kitlelere ulaşabilmek ve savaş propagandası yapmak adına afişler sıklıkla kullanılmıştır. Afişlere bakarak o dönemin sanat akımlarını, insanların düşünce biçimlerini, toplumun sosyokültürel düzeyini ve dönemin önemli olaylarını çözümlemek mümkündür. Örneğin 19. yüzyıl grafik tasarımlarını incelerken Sanayi Devrimiyle birlikte hızlı üretim ve tüketim toplumuna dair ipuçlarına rastlamaktayız. Hasan Fehmi Ketenci'nin şu ifadelerinden, grafik tasarımın güncel olanı kullanarak bize dönem hakkında bilgiler verdiğini söyleyebiliriz: “Tasarımcı güncel bir bilgiyi yenilenmiş, çağdaş bir beğeni anlayışında ve yine çağdaş, güncel araç ve malzemelerle sunmak zorundadır. Bu nedenle grafik tasarımcı, yeni eğilimleri, teknolojik buluş ve yenilikleri ve yaşadığı dönemde tartışılan sanatsal, felsefî, politik, sosyolojik, vb. sorunları ve örnekleme çözümlerini izlemelidir.” (Ketenci, 2006)

Savaş yıllarında Amerika'nın afişleri, özgürlükçü, Almanya'nın savaş afişleri ise propaganda amaçlıdır. Propaganda amaçlı afişlerde figürlerin boyutlarıyla ve perspektifiyle oynayarak figürlerin güçlü olduğuna dair bir algı yaratılmak istenilmiştir. İngiltere'de ise afişler propaganda içerikli fakat daha illüstratif ve gerçekçidir. Geleneksel değerler, aile, gönüllü askerlik hizmetinin yüceltilmesi gibi o dönemin meselesi olan konular ele alınmaktadır. Kadın figürleri Alman afişlerinde hiç görülmezken, Amerikan afişlerinde seksi ve çekici biçimde betimlenmiştir. Rusya'da ise devrim sonrası sanata sosyal bir rol yüklenmiştir. Meksika'ya baktığımızda ise geleneksel Meksika sanatının karakteristik özelliği olan çizgilerin ardı ardına getirilmesiyle geleneksel motifli desenler oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye'ye gelindiğinde ise bu anlamda Erken Cumhuriyet döneminde İhap Hulusi Görey' in çalışmaları dikkat çekmektedir. Özellikle İhap Hulusi Görey tarafından tasarlanan “Vatandaş” adlı afiş çalışması, bize o döneme ait modernleşme adına birçok bilgi vermektedir.

Saygısızlıkla Savaş Derneği Afişi (Ender Merter koleksiyonu)

Bu afiş tasarımcı tarafından “Saygısızlıkla Savaş Derneği” için hazırlanmıştır. O dönem Türkiye’ sinde topluma çekidüzen vermek adına hazırlanan afişte, takım elbisesi, kravatı ve şapkasıyla Batılı kıyafetler içinde orta yaşlı bir erkek figür, elinde tuttuğu panoları göstererek “Aldırmamazlık Etme” mesajını vermektedir. Panolar da ise muhtemelen toplumun kötü alışkanlıklarını temsil eden cümle kalıpları görülmektedir. Afişin sağ alt kısmında Ayasofya Cami’ ne benzeyen ancak kesin olarak anlaşılamayan bir caminin silueti görülmektedir. Modernleşme hareketinin öncelikle büyük şehirlerde başlatıldığı bilgisi doğrultusunda afişin ya da mücadele edilmesi gereken saygısızlıkların İstanbul’ da olabileceği fikrine varılmaktadır. Afişin sol tarafındaysa şapkalı ve modern kıyafetler içerisinde Batılı görünümlü birkaç insandan oluşan küçük topluluk göze çarpmaktadır. Bu insanlar büyük bir ilgiyle onlara ne yapmaları gerektiğini eliyle gösteren büyük figürün hemen altında toplanmıştır. “Ülkemizin en önemli anatomi profesörlerinden olan Zeki Zeren, ülkede gittikçe artan saygısızlıkların önlenmesi için tek çözümün, aydın kesimin saygısızlıklarla savaşmak gereğine inanması ve daha da önemlisi buna cesaret edebilmesi olduğunu düşünür ve bunu yakınları ile paylaşır. İşte bu düşünce Saygısızlıkla Savaş Derneği’ nin kurulmasına sebep olur.” (<https://muratgulgorg.blogspot.com>).

Afişte görülen ‘nasıl medeni olunur’ adına verilen hap bilgiler, o dönemin İstanbul’unda bir avuç Batılı ve aydın topluluğuna yönelik görevler veren mesajlardır. Onları, toplumun diğer büyük kısmını oluşturan bağnaz, kaba, eğitimsiz ve saygısız olan kesimi ikaz etmeleri gerektiği konusunda uarmaktadır. Bununla ilgili Hilmi Yavuz’un şu sözleri önemli bir referans olarak alınabilir: “Bizim aydınlanmacılarımızın kritik, şüpheci, ve öz eleştirel akıl yerine dogmatik ve jakoben akıllı temellük etmiş olmaları ilginçtir.” (Yavuz, 2009) yine bu dogmatik, aydınlanmacı tutumun bir eleştirisi olarak Aydınlanmanın Diyalektiği’ nde şöyle denilmektedir: “Aydınlanmanın şeylere karşı tutumu, diktatörün insanlara karşı tutumu gibidir. O insanları, davranışlarını yönlendirebildiği kadarıyla tanır.” (Adorno ve Horkheimer, 1995)

Sonuç

Batı modernliğini hazırlayan koşulların Türkiye’de var olmaması, modernleşme sürecinde ‘Modern devletin pratikleri yerine getirildiğinde bizim toplumumuz da Batı toplumları gibi modern bir toplum olur’ gibi bir fikriyatın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Modernleşme politikalarının uygulanabilirliği teorik anlamda mümkün görülse de pratik anlamda birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başlıcaları Batı’da modern bir toplumun inşasında önemli bir altyapının bulunması ve bu altyapının oluşmasının çok uzun zaman almasıdır. Türkiye’de bu altyapının yetersizliğinin yanı sıra hem toplumsal hem de sınıfsal bakımdan köklü dönüşümler yaşanmamıştır. Batı’da bilginin halka ulaşması bağlamında matbaa önemli bir araç olarak kullanılması ancak bu aracın Osmanlı’ya üç yüz yıllık bir gecikmeyle gelmesi bu eksikliğin temel sebeplerinden biri olarak görünmektedir. Bu gecikmeyle birlikte toplumun bilgiye ulaşması ve sosyokültürel anlamda ilerlemeyi sekteye uğratması kaçınılmaz hale geldiği açıktır. Böylelikle bilişsel anlamda halka temas etmesi de bu paralellikte gecikmeye uğramıştır. Öte yandan modern toplum inşasında etkin bir rol oynayan burjuva sınıfı Avrupa’da doğal koşulların bir tezahürüdür. Yeni ticaret yolları ve sömürilmeye müsait alanların keşfi, bu sınıfının güçlenmesine ve sanatla ilişki kurmasına fırsat vermiştir. Türkiye’de ise bu sınıfın ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel olarak en güçsüz olduğu dönemde devlet eliyle oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Batı’da devlete muhalif olarak kendini var eden bu sınıf

Türkiye’de tam tersine devlet tarafından oluşturulmaya çalışıldığı için kendi bağımsızlığını ilan edememesinin yanı sıra eleştirel/sanatsal bir duruş da sergileyememiştir. Bürokrasinin egemenliğinden sıyrılıp kendini gerçekleştirememesi onu küçük bir zümreyle sınırlı bırakmıştır. Türkiye modernleşme sürecini yürütenler tarafından halk daima yönlendirilmeye ihtiyaç duyan zayıf bir halka gibi görülmekte ve kendi iradesi doğrultusunda karar alamayan bir kitle olarak düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak devlet devreye girmekte ve toplumun en ücra köşelerine kadar ideolojisini yansıtmaya ihtiyacı duymaktadır. Bu bağlamda halkın her kesimine en kolay ulaşma yolu olarak afişler kullanılmıştır. Bu süreçte Avrupa’ya gönderilerek eğitim alması sağlanan İhap Hulusi Görey önemli bir figür olarak görünmektedir. Görey’in birçok tasarımı Batılı, modern figürler görülmesi bunun en açık örneğidir. Afişlerde geleneksel olanın eski ve geçerliliğini yitirdiği, modern olanın Batılı, yeni, uygar olduğu teması vurgulanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan yoksul ve eğitimsiz halkın yerine büyük kentlerde yaşayan, varlıklı, refah içinde, mutlu, sağlıklı, Batılı görünümlü figürler olduğu görülmektedir. Görey’in Türkiye modernleşme politikasını en çarpıcı şekilde yansıtan ‘Vatandaş’ adlı afiş çalışmasında vurgulanan ana tema toplumun cahil, geri kalmış, kaba olduğu ve aydınlanmış kesim tarafından yönlendirilmesi gerektiğidir. Bu afişleri bizlere açıkça ‘modern bir toplum olamayan geri kalmış halk çoğunluğu, aydınlanmış azınlık tarafından yönlendirilirse o zaman halk farkındalıkla bu cehaletten kurtulacak ve modern toplum seviyesine ulaşılacaktır.’ İmajı vermeye çalışmaktadır. Bu afiş erken Cumhuriyet döneminin modernleşme politikaları ile doğrudan bir benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda İhap Hulusi’nin ‘Vatandaş’ afişi Türkiye’nin toplumda saygı duyduğu ya da olanı göstermek istediği ortalama bir vatandaş değil bazı zaman hor gördüğü, çoğunlukla eksik gördüğü için eğitmeye çalıştığı bir vatandaş profili çizmektedir.

KAYNAKÇA

- Yavuz, Hilmi. (2009). Alafrangalığın Zihin Tarihi-Geleneğin Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Shiner, Larry. (2004). Sanatın İcadı. İ, Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Horkheimer, Max, W.Theodor, Adorno. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği. O, Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Ketenci, Hasan Fehmi, Can Bilgili. (2006). Yongaların Onbinyıllık Gizemli Dansı. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Köker, Levent.(2000). Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber. (2007). Avrupa ve Biz. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Cem, İsmail. (1995). Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, Ahmet. (2001). Aydınlanma Düşüncesi. Dedalus Yayınları, İstanbul.
- Dellaloğlu, F. Besim. (2012). Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddnes, Antony. (2016). Modernliğin Sonuçları. E, Kuşdil, İstanbul. Ayrıntı Yayınevi.
- Aralov, Semyon Ivanovic. (2014). Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları. H, Ediz, İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları.

Berman, Marshall. (2013). Katı Olan Herşey Buharlaşıyor. Ü, Altuğ, İstanbul. İleştirm Yayınları.

Gülgör, Murat, (28.07.2021), <https://muratgulgor.blogspot.com/2011/09/saygisizlikla-savas-dernegi-murat.html>